

Hardy.

Prace Naukowe

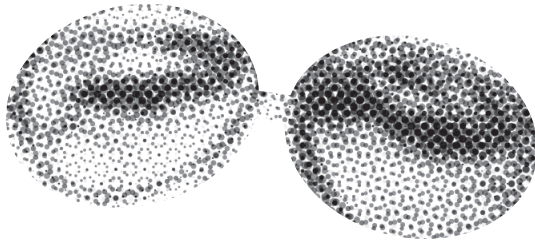

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3895

Kamila Czaja

Hardy.

Jacka Kaczmarskiego
zmagania wybrane

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego • Katowice 2020

Redaktor serii: Historia Literatury Polskiej: **Marek Piechota**

Recenzent: **Krzysztof Gajda**

Spis treści

Wstęp do zmagañ	7
CZĘŚĆ I. SYSTEM	
Ubar(do)wiony	15
Rewolucja pożera „własnych” bardów	21
Ewolucje rewolucji	21
Głową w <i>Mur(y)</i>	24
„Solidarność, Solidarność, Solimarność”	32
„Gęba narodowego barda”	39
Wychowanie do życia w reżimie, czyli metafora szkoły	42
PRL to SZKOŁA – teoretycznie	42
PRL to SZKOŁA – tekstowo	46
Nie tylko PRL to SZKOŁA?	62
Odbardwienie bez odbarwienia	65
CZĘŚĆ II. BÓG	
Zmagania nieuniknione?	71
Spowolniony wolny, czyli walka i jej konsekwencje	75
Przed bitwą – wprowadzenie	75
Przeciwnicy i arena – prezentacja	81
Walka na słowa i czyny – przebieg	88
Krajobraz po bitwie – konsekwencje	96
Bez-bożna spowiedź, czyli nieudane rozmowy pokojowe	104
„Ucieczka od wolności” – w spowiedź	104
(Nie)motywacje	107
Rachunek sumienia	112
Spowiedź bez Boga...	119
...ale nie bez sensu	124
Ludzki Bóg, czyli cena utrzymania pokoju	128
Pytania przy śniadaniu	128
Ile w tym Bogu jest Boga?...	129
Ile w tym Bogu jest człowieka?	134
Ile w tym Bogu jest Tajemnicy?	142
Bilans zysków i strat	145

Dobre zło, czyli zmagania „w pigułce”	151
Dlaczego o diable właśnie teraz?	151
Duża dawka dualizmu	152
Ogrom buntu...	155
...sporo samoświadomości...	159
...i odrobina nadziei na pokojowe rozwiązanie	165
Wojna i (nie)pokój	170
Co zmienne, co trwałe	170
Jak w życiu, jak w tekście	172
Wojna – sprowadzić wiarę do buntu	174
(Nie)pokój – sprowadzić bunt do wiary?	175
CZĘŚĆ III. INSPIRACJE	
Prze-twórca	181
„Sposób z refrenkiem”, czyli o śpiewanej „historii literatury”	187
Nie tylko „klinek na spleenek”	187
Portret artysty z czasów dwudziestolecia	190
Dom <i>Lalki</i> – i innych lektur	200
Raperskie „bryki” i bardowskie reinterpretacje	204
Między muzą a schematem. O <i>Testamencie</i> ‘95	207
Villon i urzędnik	207
(Nie) zmieścić się w strukturze	209
Bezbożny testament z widokami na przyszłość	214
Sprzeciw w formie	218
Choroba twórcy – tworzywem tekstu	220
Relacje o..., relacje z...	220
Ze zdrowymi	221
Z chorymi	224
Z samym sobą	227
Z humorem	230
Żydzi, masoni i (w zastępstwie cyklistów) bard	232
Bard	233
Zdiagnozować i opowiedzieć	234
Dopowiedzieć i obnażyć	236
Powtórzenia ze zmianą	237
Nie odtwórca	239
Zmagania bez zakończenia	241
Nota bibliograficzna	245
Bibliografia	247
Indeks nazwisk	265
Streszczenie	273
Summary	275
Резюме	277

Wstęp do zmagañ

Na książkę *Hardy. Jacka Kaczmarskiego zmagania wybrane* składają się artykuły pisane w ciągu ostatnich dziesięciu lat. Od 2009 roku, kiedy postanowiłam przyjrzeć się bliżej twórczości tego artysty, wiele się zmieniło. Dziś w mniejszym stopniu „pisanie [w Polsce – K.C.] o piosence autorskiej jako wytworze »kultury wysokiej« [...] uważane jest za czynność partyzancką i wywrotową”¹, co widać po znacznym wzroście liczby naukowych opracowań, poświęconych zarówno piosence autorskiej (na dodatek rozumianej coraz szerzej, obejmującej poza „bardami” czy „poetami piosenki” także autorów tekstów rockowych czy hip-hopowych), jak i samemu Kaczmarskiemu. Jednak mimo zauważalnych postępów piosenka nadal, jak diagnozuje Krzysztof Gajda, „ze względu na swój wielokodowy charakter, sytuuje się na marginesie literaturoznawczej refleksji”².

Książka nie ma rocznicowych motywacji – fakt, że ukończona została wiosną 2019 roku, czyli piętnaście lat od śmierci Kaczmarskiego oraz dziesięć od chwili, kiedy napisałam o nim pierwszy tekst, jest przypadkiem. O publikacji zdecydowało przekonanie, że nastąpił już odpowiedni moment, by zebrać, na nowo przemyśleć, zaktualizować i podsumować to, co dotychczas starałam się o twórczości barda powiedzieć lub napisać. Przez tę dekadę podejmowałam w swoich tekstach różne wątki twórczości Kaczmarskiego; najczęściej te niepolityczne, chcąc skupić się na śledzeniu mniej doraźnych znaczeń. Antysyste-

¹ K. GOZDOWSKI: „Piosenka, piosenka, jak ta prostytutka...”. <https://www.strefapiosenki.pl/aktualnosci/item/489-piosenka-piosenka-jak-ta-prostytutka-pisze-krzysztof-gozdowski> [data dostępu: 18.03.2019].

² K. GAJDA: *Nie tylko rozrywka – wprowadzenie*. W: IDEM: *Szarpidruty i poeci. Piosenka wobec przemian społecznych i kulturowych ostatnich dekad*. Poznań 2017, s. 7.

mowość artysty interesowała mnie jedynie ze względu na intrygujące środki wyrazu, często ujawniające w pełni swoją wyjątkowość dopiero po wpisaniu ich w znacznie szerszy korpus tekstów – jak w przypadku metafory szkoły³. Z czasem jednak dostrzegłam potrzebę zbadania dokładniej tego, skąd się bierze to powszechne i jednoznaczne wikłanie barda w antykomunistyczną walkę. Do pozornie najbardziej oczywistych „solidarnościowych” tematów doszłam więc niejako pod koniec mojej dotychczasowej przygody z tekstami Kaczmarek (pierwsza wersja tekstu o rewolucji pożerającej „własnych” bardów powstała w 2018 roku).

Zawsze z premedytacją praktykowałam pisanie o Kaczmarek wspólnie z koncepcjami zarówno Gajdy, deklarującego: „Piosenki Kaczmarek analizuję ze względu na ich warstwę językową, uruchamiając warsztat literaturoznawczy”⁴, jak i Stanisława Stabry, który uważa, że pewne cechy utworów polskiego barda „skłaniają do rozpatrywania twórczości J. Kaczmarek także w kategoriach literackich”⁵. Zgadzam się równocześnie, że „literaturoznawstwo dostarcza użytecznych narzędzi do badania warstwy słownej piosenki, choć nie udzieli nam nigdy wszystkich odpowiedzi na temat znaczeń zawartych w piosenkach”⁶, i nie neguję potrzeby rozwijania w badaniach nad twórczością Kaczmarek kwestii łączenia tekstu i muzyki⁷.

³ Por. K. CZAJA: *(Nie)przygotowani. Metafora szkoły w polskiej poezji współczesnej*. Katowice 2018.

⁴ K. GAJDA: *Jacek Kaczmarek w świecie tekstów*. Poznań 2013, s. 18.

⁵ S. STABRO: *Wojna postu z karnawałem – Jacek Kaczmarek*. W: IDEM: *Klasyki i nie tylko... Studia o poezji XX wieku*. Kraków 2012, s. 222.

⁶ K. GAJDA: *Nie tylko rozrywka...*, s. 14.

⁷ Nawet w dorobku badaczy podkreślających konieczność nierozdzielania słowa i muzyki przeważają opracowania literaturoznawcze, dotyczące tekstu. Na tym tle wyróżniają się propozycje Krzysztofa Hoffmana (K. HOFFMAN: *Sens do muzyki. Glosa do melicznej poezji Jacka Kaczmarek*. W: *W teatrze piosenki*. Red. I. KIEC, M. TRACZYK. Poznań 2005, s. 298–313), Małgorzaty Liseckiej (M. LISECKA: *Narzędzia nauk o muzyce w badaniach nad piosenką: analiza demonstratywna – rekonesans*. „Tekstualia” 2018, nr 2, s. 7–19) i Kamila Dźwinela (K. DŹWINEL: *Piosenki Jacka Kaczmarek w aspekcie zagadnienia melosemii*. „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica” 2012, nr 2, s. 110–120).

Mam świadomość terminologicznych sporów związanych z traktowaniem piosenki jako dzieła literackiego⁸ i z trudnościami w określeniu roli Kaczmareckiego⁹. Nie wikłając się głębiej w te definicyjne niuanse, decyduję się na stosowanie określenia „bard”, które przyjęło się w kontekście tego twórcy dość naturalnie – podczas gdy klasyfikowanie jego tekstów jako poezji czy wierszy budzi wątpliwości¹⁰. Wobec

⁸ W ostatnich latach temat podjęli m.in. Paweł Sobczak (P. SOBCHAK: *Tekst piosenki jako dzieło literackie – dzieło literackie jako tekst piosenki. Zarys problematyki, przykłady realizacji*. „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica” 2012, nr 2, s. 127–139), Kamil Dźwinel (K. DŹWINEL: *Od sensu wiersza do sensu piosenki. Przypadek barda*. „Piosenka. Rocznik kulturalny” 2015, nr 3, s. 17–23) i Jakub Osiński (J. OSIŃSKI: *Opozycja wiersz–piosenka wobec problematyki kompozycji dzieła literackiego*. W: *Nowe słowa w piosence. Źródła. Rozlewiska*. Red. M. BUDZYŃSKA-ŁAZAREWICZ, K. GAJDA. Poznań 2017, s. 23–35). Celowo nie rozwijam tu wątku genologicznego; obszerne zestawienie prac poświęconych piosence znaleźć można w artykule Magdaleny Budzyńskiej-Łazarewicz (M. BUDZYŃSKA-ŁAZAREWICZ: *Stan badań nad piosenką w Polsce – próba uporządkowania*. W: *Nowe słowa...*, s. 11–21).

⁹ Przykładowo, Gajda kwalifikuje twórczość Kaczmareckiego jako „piosenkę literacką” i, chociaż podkreśla specyfikę tekstu przeznaczonego do śpiewania, analizuje głównie warstwę językową (zob. K. GAJDA: *Jacek Kaczmarecki w świecie...*, s. 16–20, 185–186, 279–282), a jeden ze swoich artykułów tytułuje *Jacek Kaczmarecki – poeta tradycji* (zob. „Polonistyka” 2005, nr 3, s. 34–39). Michał Traczyk opowiada się za terminem „piosenka poetycka” i określa Kaczmareckiego mianem „tekściarza” (zob. M. TRACZYK: *Poeta czy tekściarz – i kto o tym decyduje?* W: *Zostały jeszcze pieśni... Jacek Kaczmarecki wobec tradycji*. Red. K. GAJDA, M. TRACZYK. Warszawa 2010, s. 349–363; IDEM: *Poezja w piosence. Od Tuwima do Świetlickiego*. Poznań 2009, s. 7–27); podobny dylemat słycać w tytule książki Urszuli Kowalskiej (U. KOWALSKA: „Pan śpiewak, świat widzi ponuro...” *Słowiński bard, popularny tekściarz czy ponadczasowy poeta? O twórczości Karla Kryla i Jacka Kaczmareckiego*. Poznań 2016). Stabro podkreśla ewolucję tekstów barda od „klasycznej piosenki jako utworu słowno-muzycznego” do „pieśni [...] jako najstarszego i najbardziej powszechnego gatunku poezji lirycznej” (S. STABRO: *Wojna postu...*, s. 221). Zbigniew Kaźmierczyk umieszcza utwory Kaczmareckiego „wśród nowatorskich prądów poezji polskiej dwudziestego wieku” (Z. KAŹMIERCZYK: „*Licentia poetica*” *wieszcza z gitarą*. W: *W teatrze...*, s. 289).

¹⁰ Badacze i ich dylematy sobie, a praktyka sobie – można by stwierdzić, analizując pozycję książek Kaczmareckiego na rynku wydawniczym. Najlepiej złożoność sytuacji uchwycił Traczyk, który już w 2007 roku podczas konferencji naukowej diagnozował: „Był tekściarzem – na to wskazują zarówno ukształtowanie jego tekstów, jak i wybór formy piosenkowej jako środka komunikowania się z odbiorcą. Był poetą piosenki – tak podpowiadają i poetyka jego twórczości, i zdrowy rozsądek. Był poetą – gdyż tak chcą odbiorcy. Z tych trzech możliwości prawdopodobnie pozostanie (choć raczej należałoby powiedzieć – pozostała) ta ostatnia” (M. TRACZYK:

terminologicznych sporów oraz niejednoznacznych opinii samego Kaczmarskiego¹¹ (poety? autora piosenki literackiej/poetyckiej? tekściarza?) wydaje się, że zastosowanie określenia „bard” pozwala na interpretowanie jego utworów jako tekstów literackich, ale z zachowaniem w świadomości ich muzycznego rodowodu.

Doprecyzowania wymaga jednak również charakterystyka „barda”. Od dokładniejszego wytłumaczenia się z tego terminu zaczynam część pierwszą, poświęconą zmaganiom z politycznym systemem. Druga część książki zawiera interpretacje wybranych utworów dotyczących skomplikowanej relacji barda z Bogiem. Na część trzecią składają się przykłady wykorzystywania przez Kaczmarskiego kulturowych i egzystencjalnych doświadczeń, przetwarzania ich na teksty. Każdą część poprzedza krótkie wprowadzanie, a zamyka zwięzłe podsumowanie, co pozwala dookreślić prezentowane w kolejnych partiach książki zagadnienia.

Mimo różnic w tematyce zebranych tu analiz twórczości Jacka Kaczmarskiego wszystkie one składają się na opis zmagani barda z... – z systemem politycznym, z (nie)wiarą w Boga, z materią twórczą i biograficzną. To „zmagania wybrane”, bo zbiór jest niekompletny, obejmuje zaledwie kilka możliwych do podjęcia wątków, ale i zma-

Poeta czy tekściarz..., s. 362–363). W Wikipedii można więc przeczytać: „Jacek Kaczmarowski był przede wszystkim poetą” (*Jacek Kaczmarowski*. https://pl.wikipedia.org/wiki/Jacek_Kaczmarowski [data dostępu: 18.03.2019]), a kupując zbiór tekstów barda, kupuje się *Antologię poezji* (2012) albo *Między nami. Wiersze zebrane* (2017). To zresztą wyraz szerszych tendencji, skoro można dokupić na przykład *Nową miłość. Wiersze prawie wszystkie* Agnieszki Osieckiej (2009) i *Wiersze Krzysztofa „Grabieża” Grabowskiego* (2008). Por. K. CZAJA: *Uniwersum tekstów*. „artPAPIER” 2017, nr 21. <http://artpapier.com/index.php?page=artykul&wydanie=335&artykul=6473> [data dostępu: 18.03.2019].

¹¹ Artysta mówił na początku lat osiemdziesiątych: „Nie uważam siebie za poetę. Nie szanuję słów tak jak na to zasługuję. Nie jestem także tekściarzem. Nie składam wersów i nie szukam męskich rymów po to tylko, żeby napisać piosenkę” (*Nie uważam siebie za poetę – Jacek Kaczmarowski* (1981). <https://www.strefapiosenki.pl/aktualnosci/item/510-nie-uwazam-siebie-za-poete-jacek-kaczmarowski-1981> [data dostępu: 18.03.2019]), a w 1995 przyznawał się do ambicji poetyckich i do pisania tekstów, które wcale nie muszą zostać zaśpiewane (zob. G. PREDER: *Pożegnanie barda*. Koszalin 1995, s. 116–118).

gania „wybrane” w pewnym sensie przez samego twórcę, odważnie, niepokornie przez niego podjęte. Co wyraźnie wpisuje się w ideę barda jako hardego, zbuntowanego, kontestującego artysty, wciąż się z czymś zmagającego, będącego w kontrze do tego, co go uwiera, i wchodzącego w twórczy dialog z tym, co go inspiruje.

Pozostawiam po sobie / moją przysięgę na wierność
Jacek Kaczmarski: Zbigniewowi Herbertowi

Książka nie powstałaby bez merytorycznego, motywacyjnego, mistrzowskiego wsparcia okazywanego mi od trzynastu (niepechowych) lat przez Panią Profesor Danutę Opacką-Walasek – osobę, od której nieustająco się uczę i której zawdzięczam wiarę w sens moich interpretacyjnych poczyni.

Indeks nazwisk

- Abramowicz Zofia 76, 20
Abramowska Janina 231, 263
Adamiec Marek 47, 247
Akert Robin M. 49, 158, 160, 258
Aleksander Macedoński 59
Althusser Louis 44–45, 258
Anders Jarosław 224, 263
Aronson Elliot 49, 158, 160, 258
Auerbach Erich 80, 258
Austin John L. 233–234, 258
- Babuchowski Szymon 31, 177, 247
Baczyński Krzysztof Kamil 182
Banaś Monika 43, 260
Baran Bogdan 82, 258
Baranowska Małgorzata 229, 258
Barańczak Stanisław 84, 87, 258
Barański Janusz 45, 258
Barthes Roland 90, 258
Bartoszek Łukasz 183, 247
Baszniak Tadeusz 111, 261
Bejda Henryk 177, 247
Bemben Alicja 18, 250
Bezwińska Anna 49, 158, 258
Bielik-Robson Agata 82–83, 100–101, 258
Bierut Bolesław 53
Bilczewski Tomasz 205, 264
Bilska Anna 27, 33, 257
Bittner Karolina 28, 253
Bloom Harold 82, 87, 100, 258, 261
- Bluszcz Grzegorz 44, 264
Błoński Jan 45–46, 127, 177, 192–193, 258
Bończa-Szałbowski Jan 233, 255
Borges Jorge Luis 120
Borowski Andrzej 115, 259
Borysławski Rafał 18, 250
Bourdieu Pierre 44–45, 258
Bratkowski Piotr 26–27, 40, 59, 67–68, 242, 247
Brodzka Alina 71, 259
Broyard Anatole 221, 229–230, 259
Bruegel Pieter (starszy) 183, 248
Bruner Jerome 43, 259
Bruno Giordano 110
Brzostowska-Tereszkiewicz Tamara 43, 259
Budzyńska-Łazarewicz Magdalena 9, 17, 247–248, 252
Bujak Zbigniew 34
Burek Tomasz 197–198, 259
Burnetko Krzysztof 28, 247
Butler Judith 186, 232, 234–236, 238, 259
- Camus Albert 48, 78–79, 84, 144, 250, 259
Carlyle Robert 233
Cendrowska Grażyna 105, 262
Cervantes Saavedra Miguel de 182
Cholewa Grzegorz 38–39, 248

- Chwedeńczuk Bohdan 234, 258
 Cialdini Robert B. 158, 259
 Ciesielski Adam 33–34, 248
 Cohen Leonard 158, 260
 Cortázar Julio 120
 Curtius Ernst Robert 114–115, 259
 Czapieńska Magda 105–106, 264
 Czech Franciszek 241, 248
 Czerepaniak-Walczak Maria 45, 258
 Czyżak Agnieszka 231, 263
 Czyżykiewicz Mirosław 136, 259

 Dacewicz Leonarda 18, 185, 254
 Davis Stephen 93, 259
 Dawidowski Łukasz 245
 Dąbrowska Danuta 19, 67, 248
 Defoe Daniel 182
 Delumeau Jean 110, 259
 Derrida Jacques 142–143, 234, 259
 Di Nola Alfonso Maria 156, 259
 Diderot Denis 109
 Dittrich Wanda 86, 251
 Dobeš Pavel 108, 261
 Dołęga-Mostowicz Tadeusz 182
 Drąg Bronisław 43, 260
 Dubisz Stanisław 137, 264
 Dudzikowa Maria 45, 258
 Dumas Alexandre (ojciec) 37, 182
 Dybciak Krzysztof 71, 194, 259
 Dylan Bob 18, 204
 Dziadek Adam 193, 259
 Dźwinel Dominika 182, 248
 Dźwinel Kamil 8–9, 17, 182, 220, 248

 Eliade Mircea 168, 259
 Epstein Julius J. 50, 259
 Epstein Philip G. 50, 259

 Feuerbach Ludwig 139–141, 147, 149, 260, 262
 Foster John 51, 262
 Foucault Michel 44–45, 52, 260
 Frank Arthur W. 101, 260
 Frasyniuk Władysław 34
 Frączek Ewa 119, 248
 Freud Sigmund 101, 139, 157, 260, 263
 Fromm Erich 91, 93, 103–104, 260

 Gajak-Toczek Małgorzata 183, 248
 Gajda Krzysztof 7–9, 16–18, 23, 25, 29–30, 32–33, 39, 41–42, 58, 72–77, 79–80, 88, 91, 95, 97–99, 102, 104, 106, 111, 125, 137–138, 142, 146, 150–152, 155, 163, 165, 171–173, 177, 181–185, 191, 196–197, 199, 206–208, 215, 219–220, 237–238, 243, 247–254, 257
 Galicz Aleksander 18
 Garfunkel Art 25
 Geppert Edyta 105
 Gierek Edward 48, 54
 Gintrowski Przemysław 30, 40, 68, 76–78, 183, 217, 249
 Girard René 160–161, 237, 260
 Giza Aleksandra 184, 254
 Głowiński Michał 92, 105, 260, 262
 Głowczewski Aleksander 64, 242, 251
 Goethe Johann Wolfgang von 115
 Gombrowicz Witold 49, 140, 182, 260
 Gomulicki Wiktor 47
 Gorbaniewska Natalia 49, 257
 Gosiewski Przemysław 30
 Goszczyńska Mirosława 160, 237, 260
 Gozdecka Renata 183, 249

- Gozdowski Krzysztof 7, 249
Grabowski Krzysztof („Grabaż”) 10
Grabska Iwona 183, 191, 249
Grechuta Marek 120
Greenblatt Stephen 198, 260
Grochowiak Stanisław 85–86, 102, 260
Grün Anselm 119, 121, 124, 127, 260
Gruszczyński Piotr 35, 258
Guze Joanna 144, 259
- Hałaś Marcin 152, 198, 255
Hegel Georg Wilhelm Friedrich 193
Heine Heinrich 157
Herbert Zbigniew 11, 76–79, 84–85, 113, 168, 182, 258, 260, 264
Heydel Magda 225, 264
Hoffman Krzysztof 8, 249
Homer 182
Hrybacz Barbara 99, 128, 256
Hugo Victor 182
Hybiak Mariusz 86, 251
- Illg Jacek 157, 263
Ivanka Helena 139, 260
- Jabłoński Tolek 30
Jagiełło Michał B. 158, 260
Jajszczok Justyna 18, 250
Jäkel Olaf 43, 260
Jan Paweł II 132
Janikowska Inga 34, 65, 256
Janion Maria 189, 203, 231, 249, 260
Jankowski Kazimierz 140, 263
Jarzębski Jerzy 140, 260
Jasieński Bruno 137, 182, 198
Jasińska-Wojtkowska Maria 140, 260
Jekels Ludwik 139, 260
- Johnson Mark 42–43, 261
Juliusz Cezar 58–59
- Kabaret Starszych Panów (zespół) 187
Kaczkowski Marek 38, 257
Kaczmarek Olga 183, 249
Kaczmarek Jacek *passim*
Kaja Damian 184, 251
Kalinkowski Stanisław 89, 262
Kania Ireneusz 156, 259
Kaprocki Bolesław 158, 261
Karłowski Jan 91, 260
Karpiński Marek 17, 183, 249
Karwala Marek 18, 25, 48, 119, 183, 241–242, 245, 248–250, 253
Kasperek Andrzej 183, 249
Kasprzycki Robert 25–26, 30, 249
Kazanowska Barbara 120, 172, 257
Kaźmierczyk Zbigniew 9, 79, 195, 249
Kelus Jan Krzysztof 33, 35
Kiec Izolda 8, 18, 79, 182, 187, 249–251, 254
Kieślowski Krzysztof 126, 263
Kiślak Elżbieta 100, 261
Kleyff Jacek 41, 46, 77–78, 118, 249
Klimkowski Tomasz 80, 263
Knapiek Ryszard 26, 68, 250
Koch Howard 50, 259
Kochanowski Jan 182, 198, 251
Kołakowski Leszek 71, 107–108, 111, 118, 121–122, 124, 142–143, 147, 154, 166, 261
Kołyśzko Piotr 140, 263
Komendant Tadeusz 52, 260
Konopacki Tomasz 38, 250
Kopeć Zbigniew 231, 263
Korc Włodzimierz 106, 264

- Korotkich Krzysztof 76, 250
Kosiński Krzysztof 54, 261
Kostkiewiczowa Teresa 208, 261
Kowalczyk Krzysztof 19, 67, 248
Kowalewski Jacek 37, 192, 257
Kowalska Urszula 9, 3, 250
Kowalska-Leder Justyna 50, 261
Kowalski Jacek 71, 151, 177, 215, 231, 250
Kozłowski Michał 44, 260
Kozuchowska Anna 36, 255
Krawczyk Stanisław 98, 104, 155–156, 160, 162, 168, 250
Kropiwnicki Maciej 98, 264
Królak Jacek 35, 258
Krupa Bartłomiej 182, 250
Kruszyńska Elżbieta 184, 251
Kryl Karel 9, 35, 250
Krzeszowski Tomasz P. 43, 261
Krzewicka Jolanta 66, 255
Krzysztofik Małgorzata 67, 76, 182, 250
Krzywdzińska Agata 48, 78, 144, 250
Kulesza Barbara 190, 250
Kuran Michał 220, 248, 254
Kury (zespół) 32, 261
Kwapisz Williams Katarzyna 198, 260

Lakoff George 42–43, 261
Landman Adam 140, 260
Laskowski Adam 27, 256
Le Bon Gustave 158, 261
Lec Stanisław Jerzy 92, 94–95, 101, 108–109, 113, 149, 166, 168–170, 178, 261
Lem Stanisław 108, 140, 260–261
Lesage Alain-René 163–164, 261

Leśmian Bolesław 115, 261
Lewandowska Izabela 205, 261
Lewandowska Olga 18, 48, 78–79, 84, 144, 250
Libera Zdzisław 187, 197
Lichtenberg Georg Christoph 108, 139, 261
Ligarski Sebastian 29, 250
Likowska Ewa 38, 165, 185, 255
Linda Katarzyna 25, 250
Lipszyc Adam 100, 261
Lisecka Małgorzata 8, 26, 64, 125, 161, 182–184, 191, 206, 241–242, 251
Liszka Katarzyna 143, 259
Litwiniuk Jerzy 119, 262
Llach Lluís 25, 30, 250
Luter Marcin 125, 138, 251, 262

Łapiński Zbigniew 68, 77, 183, 217, 249
Łobodziński Filip 25–26, 28, 30, 35, 251, 258
Łopieńska Barbara N. 34, 251
Ługowska Jolanta 82, 263
Łupak Sebastian 227, 256
Łuszczkiewicz Piotr 181, 251
Łysiak Waldemar 238

Maciejewska Irena 194, 259
Mackiewicz Tomasz 199, 260
Majchrzak Grzegorz 29, 250
Majewski Marek 37, 251
Makrobiusz 114
Malczewski Jacek 56, 58
Maleszyńska Joanna 187, 251
Maliszewska Anna 132
Małczyński Bartosz 143, 259
Mandelsztam Osip 198

- Marciniak Paweł 86, 97, 182, 251
Margański Janusz 234, 259
Margiel Marta 182–183, 252
Markiewicz Henryk 195–196, 262
Masłoń Krzysztof 28, 257
Masłowski Stanisław 183, 251
May Rollo 163, 262
Mello Anthony de 110, 178, 262
Mędrzecka Anna 27, 252
Michałowski Piotr 181, 229, 243, 252
Mickiewicz Adam 115, 118, 182, 188, 199, 262–263
Miłosz Czesław 100, 182, 261
Miracki Bartek 44, 264
Mitzner Piotr 100, 262
Młynarski Wojciech 55, 262
Moderska Beata 163, 262
Mojsak Kajetan 193, 262
Morrison Jim 93, 259
Mrozek Sławomir 45–46, 258
Muchembled Robert 163, 262
Muecke Douglas 105, 262
Musiałkowski Dariusz 188
- Najsztub Piotr 172, 231, 255
Neyman Elżbieta 44, 258
Niedbała Justyna 245
Nohavica Jaromir 108, 116, 136, 259, 261–262
Norwid Cyprian Kamil 182, 198, 252
Nowak Krzysztof 25, 35, 255
Nowakowska Agnieszka 221, 259
Nowicki Andrzej 109–110, 262
Nurczyńska-Fidelska Ewelina 126, 263
- Obirek Stanisław 71, 92, 118, 260–261
Ochab Maryna 110, 259
- Ochoński Bartosz 73, 80, 94, 96, 171, 252
Okudźawa Bułat 18, 119, 188, 204, 262
Opacka-Walasek Danuta 11, 131, 245, 262
Orygenes 89, 262
Osborne Joan 128
Osęka Piotr 46, 262
Osiecka Agnieszka 10
Osiński Dawid Maria 15, 28, 57, 182, 251–253
Osiński Jakub 9, 252
Ostolski Adam 232, 259
Ostrowski Jan 32, 117, 256
Ostrycharczyk Waldemar 37, 252
Owidiusz 198
Ożóg Zenon 29, 252
- Pacula Andrzej 236, 241, 252
Paczoska Ewa 15, 23, 28, 39, 57–58, 65, 72, 116, 182–183, 251–254
Panaszuk Ryszard 139, 262
Panufnik Maciej 111, 261
Parczyńska Monika 15, 252
Pascal Blaise 121–122, 262
Passent Daniel 21
Passeron Jean-Claude 44–45, 258
Pawlak Antoni 27, 40, 262
Pawlak Waldemar 211, 216
Pawlikowska Michalina 143, 259
Paxton Tom 51, 262
Paziewski Michał 19, 67, 248
Pęczak Mirosław 65, 252
Piątek Ewa 242, 252
Piątek Jolanta 21, 27, 55, 77, 161, 201, 257
Piechal Marian 194, 262

- Piechota Marek 182, 252
 Pietras Henryk 110, 178, 262
 Pietrych Krystyna 231, 263
 Pilch Jerzy 40–41, 252
 Piotrowiak Miłosz 213, 218–219, 263
 Pleśu Andrei 80, 263
 Pod Budą (zespół) 204, 230
 Podwysocka-Modrzejewska Jowita 245
 Pollakówna Joanna 85, 263
 Poniedziałki Andrzej 38, 247
 Poprawa Jan 46, 63, 185, 252, 259
 Preder Grażyna 10, 21, 26–27, 34, 47, 66, 72, 77, 85, 97, 99, 106, 112, 122–123, 133, 144, 154, 159, 172–173, 184, 187, 197–198, 201, 216, 233, 257
 Prokopczyk Beata 245
 Prokopiuk Jerzy 154, 157, 260, 263
 Prus Bolesław (Aleksander Głowacki) 182, 200, 203
 Przybora Jeremi 187, 263
 Przybylski Ryszard 113, 263
 Przybyłowska Roma 123, 255
 Puszkina Aleksander Siergiejewicz 188
 Putzlacher Renata 108, 116, 136, 259, 261–262

 Rej Mikołaj 182, 207
 Reszke Robert 157, 260
 Reymont Władysław 203
 Rizzuto Ana-Maria 139, 263
 Romanowski Marcin 26, 57, 66–67, 141, 183, 228, 252–253
 Ronk Dave van 136
 Rosiek Stanisław 199, 263
 Rozwandowicz Joanna 245
 Rożek Michał 166, 263

 Roży Anna 30–31, 253
 Rózewicz Tadeusz 87, 263
 Rudwin Maximilian 157, 162, 263
 Runciman Steven 154, 263
 Russel Bertrand 109
 Ryba Janusz 182, 252
 Rymkiewicz Jarosław Marek 199, 263

 Salij Jacek 119, 263
 Sankowski Robert 31, 253
 Sawicka Jadwiga 15–16, 65, 72, 74, 116, 253–254
 Sawrycki Władysław 184, 251
 Schmitt Richard 158, 263
 Schulz Bruno 140, 188, 260
 Seeger Pete 51
 Sekściński Adam 82, 263
 Serwatka Barbara 18, 25, 39, 119, 183, 241–242, 245, 248–250, 253
 Siedlecka Wiktoria 16, 253
 Sienkiewicz Henryk 182
 Sikorowski Andrzej 230
 Simon Paul 25
 Siwiec Robert 71, 229, 257
 Skolik Joanna 27, 253
 Skotarczak Dorota 28, 253
 Skowron Eryk 139, 260
 Sławek Tadeusz 108, 146–147, 168–169, 263
 Sławiński Janusz 208, 261
 Słodowski Jędrzej 41
 Słonimski Antoni 233
 Słowacki Juliusz 182, 199, 263
 Sobczak Ewa 73, 77, 91, 96, 142, 172, 253
 Sobczak Paweł 9, 253
 Sobolewski Tadeusz 126, 263
 Sochoń Jan 68, 170–171, 253

- Sołżenicyn Aleksander 226, 264
Sontag Susan 224–225, 263
Sowińska Julia 82, 263
Sowiński Grzegorz 119, 260
Spiechowicz Anna 220, 253
Spychalski Jan 85
Spychalski Mirosław 185, 258
Stabro Stanisław 8–9, 17–18, 29, 63,
73, 80, 152–154, 159, 185, 191, 197,
253
Stachura Edward 19, 116, 158, 254,
260, 263
Stankiewicz Piotr 18, 253
Staroń Andrzej 44, 258
Staszewski Kazik 106, 263
Stefaniak Marcin 19, 67, 248
Stefanowska Zofia 115, 262
Stępień Tomasz 16, 131, 253, 262
Strąk Michał 211, 216
Swift Jonathan 182, 220–221, 263
Sykulska Karolina 16–20, 72, 168,
185, 253–254
Szesław Lew 148, 263
Szkardnik Katarzyna 220, 228, 231,
254
Szostkiewicz Adam 166, 174, 264
Szpakowska Małgorzata 50, 261
Szubartowicz Przemysław 33, 255
Szwarcman-Czarnota Bella 163, 262
Szymborska Wisława 42, 264

Śliwiński Piotr 77, 182, 251, 264
Święch Jerzy 140, 260

T-Raperzy znad Wisły (zespół) 181,
188, 201–205, 264
Tański Paweł 184, 251
Tarkowski Andriej 123

Tarnowski Karol 148–149, 264
Tatarkiewicz Anna 168, 259
Tawicka Justyna 112, 153, 256
Tillmann Klaus-Jürgen 44, 264
Tolkien John Ronald Reuel 182
Tomkowski Jan 189–190, 264
Traczyk Michał 8–9, 16, 18, 23, 58, 73,
78–80, 104, 155, 171, 182, 187, 191,
205–206, 249–254
Trojan Agnieszka 141, 173, 255
Trotter Wilfred 157
Turnau Grzegorz 188
Tuwim Julian 9, 60, 78, 254, 264

Urban Jerzy 211, 216

Villon Franciszek 207–208, 259

Wagner Barbara 46, 264
Walas Teresa 199, 260
Walentyńowicz Anna 40
Walentyńowicz Katarzyna 31–32, 35,
254–255
Wałęsa Lech 36, 211, 216
Wantuła Andrzej 125, 262
Wasilewska Diana 183, 191, 249
Wasowski Grzegorz 188, 264
Wat Aleksander 182, 191, 193, 198,
259
Waters Lindsay 205, 264
Węgrzyński Anna 131, 262
Whitehead Alfred North 166, 174,
264
Wieleżyńska Ewa 90, 258
Wierzyński Kazimierz 182, 191,
194–195, 198, 259, 262
Wilczek Agata 245
Wilk Michał 73, 254

- Wilson Timothy D. 49, 158, 160, 258
Wiroński Piotr 31, 36, 49, 99, 182, 193, 195, 200, 207, 254
Wirski Mariusz 86, 251
Wiśniewski Radosław 66, 255
Witkiewicz Stanisław Ignacy (Witkacy) 191–193, 198–199, 258, 262
Witwicki Tadeusz 139, 260
Włodarczyk Rafał 143, 259
Wnuk Agnieszka 199, 260
Wodziński Cezary 148, 263
Wojciechowska Joanna M. 37, 66, 255
Wojciszke Bogdan 158, 259
Wolff Jakub 18, 250
Wolski Marcin 46, 259
Woolf Virginia 225, 264
Woźniak Aleksandra 37, 257
Wójcik Agnieszka 188, 254
Wójtowicz Stanisław 58, 98, 254
Wroczyński Tomasz 19, 116, 254
Wróbel Alina 45, 264
Wróblewski Andrzej („Ibis”) 61, 151, 257
Wróblewski Łukasz 184, 254
Wróblewski Maciej 64, 242, 251
Wrzodak Zygmunt 34
Wujec Ludwika 32
Wysocki Włodzimierz 18, 48–49, 72, 78–79, 92, 99, 144, 158, 163, 185, 198, 204, 250, 253–254, 260
Wyszogrodzki Daniel 18, 23, 254
Zabłocki Michał 188
Zacharewicz Tomasz 66, 255
Zagajewski Adam 170, 264
Załuski Stanisław 106
Zatorski Tadeusz 108, 139, 261
Zborski Bartłomiej 154, 263
Ziemilska Olga 93, 104, 260
Ziemilski Andrzej 93, 104, 260
Zych Jan 120, 264
Zysk Tadeusz 163, 262
Żabicki Zbigniew 80, 258
Żbikowska Hanna 184, 254
Żebrowska Anna 226, 264
Żeleński (Boy) Tadeusz (Boy-Żeleński Tadeusz) 122, 164, 208, 259, 261–262
Żeromski Stefan 204
Žižek Slavoj 98, 264
Żmigrodzka Bożena 208–212, 214, 216–217, 219, 264
Żychiewicz Tadeusz 81–82, 88, 94, 99–100, 264
Żyszkiewicz Waldemar 38, 254

Hardy
Jacka Kaczmarskiego zmagania wybrane

Streszczenie

Na książkę składają się analizy poświęcone kilku wątkom w twórczości Jacka Kaczmarskiego, które, mimo zróżnicowania pod względem tematu i czasu powstania, można potraktować jako wyraz różnego rodzaju zmagania – z politycznym systemem, z Bogiem, z artystycznymi i biograficznymi inspiracjami. Zawarte w podtytule określenie „zmagania wybrane” akcentuje nie tylko fakt, że zbiór możliwych do podjęcia problemów pozostaje otwarty, ale także to, że Kaczmarski takie wielorakie zmagania z premedytacją inicjował, co łączyłoby się z ideą barda jako kontestatora i buntownika.

W części pierwszej (*System*) na przykładzie recepcji utworu *Mury* przedmiotem analiz są zasadność używania wobec Kaczmarskiego określenia „bard” oraz różnice między uznawaniem tego twórcy za barda a traktowaniem go jako wyrażiciela przekonań jednej tylko politycznej opcji. Po rozliczeniu się z zawłaszczeniem autora przez „Solidarność” refleksji poddany zostaje przykład bardziej wyrafinowanego wyrażania sprzeciwu wobec systemu – poprzez zastosowanie metafory pojęciowej SYSTEM to SZKOŁA (między innymi w tekstach takich jak *Przedszkole* czy *Nasza klasa*).

Druga część książki, zatytułowana *Bóg*, zawiera interpretacje poświęcone utworom kluczowym dla różnych etapów trudnej relacji z Bogiem – od sporu (*Walka Jakuba z aniołem*), przez szukanie sposobu na pojednanie (*Konfesjonał*), po trudną koegzystencję, której warunkiem staje się stworzenie, innego niż starotestamentowy, ludzkiego wizerunku Boga (*Śniadanie z Bogiem*). Rozdział skupiony wokół tekstu *Diabeł mój* prezentuje natomiast elementy omówionych wcześniej etapów zmagania z Bogiem występujące w ramach jednego utworu.

Część trzecia nosi tytuł *Inspiracje* i przynosi wybrane przykłady wykorzystywania przez Kaczmarskiego egzystencjalnego doświadczenia i istniejących tekstów kultury oraz przetwarzania ich w twórczy sposób. Rozdział „*Sposób z refrenkiem*”, czyli o śpiewanej „historii literatury” pokazuje, jak wpisać można dorobek tego autora w różne koncepcje uprawiania historii literatury (w jej popularyzatorskiej wersji). *Miedzy muzą a schematem. O „Testamencie '95”* to analiza jednego gatunku, testamentu, jako przykładu tego, co Kaczmarski potrafi zrobić z zastanym wzorcem genologicznym. W rozdziale *Choroba twórcy – tworzywem tekstu* doświadczenie choroby przekształcone zostaje w przekaz artystyczny,

a krótki tekst *Żydzi, masoni i (w zastępstwie cyklistów) bard* dowodzi, że to samo przeżycie stanowić może równocześnie inspirację do kolejnych prób wpływania piosenką na społeczeństwo.

W utworach Kaczmareckiego zmieniają się przeciwnicy, ale stałe cechy jego artystycznej spuścizny to społeczny, egzystencjalny, twórczy opór, hardość, ustawianie się w kontrze do tego, co uwiera, i wchodzenia w dialog z tym, co inspiruje. Zmagania, które pojawiają się w tych tekstach, nie kończą się wraz ze śmiercią autora; wciąż prowokują do nowych interpretacji, a podejmowanie kolejnych odczytań staje się częścią innych zmagania – o pamięć o Kaczmareckim i jego dziele, tak podatnym na zawłaszczania i uproszczenia.

Słowa kluczowe: Jacek Kaczmarecki, bard, zmagania, bunt, Bóg

Defiant Jacek Kaczmarski's selected struggles

Summary

The book consists of analyses devoted to several themes in Jacek Kaczmarski's work, which, despite their diversity in terms of subject matter and time of creation, can be treated as an expression of various types of struggle – with the political system, with God, with artistic and biographical inspirations. The term “selected struggles” contained in the subtitle underlines not only the fact that the set of possible problems remains open, but also the fact that Kaczmarski deliberately initiated such multiple struggles, which would correspond to the idea of a bard as a contesteer and a rebel.

In the first part (*System* [System]), on the example of the reception of the piece *Mury* [Walls], the subject of analysis is the legitimacy of using the term “bard” in relation to Kaczmarski, and the differences between recognising this artist as bard and treating him as the exponent of beliefs of only one political option. After resolving the issue of the author's appropriation by “Solidarity”, an example of more sophisticated expression of opposition to the system – through the use of the conceptual metaphor SYSTEM is a SCHOOL (among others, in texts such as *Przedszkole* [Kindergarten] or *Nasza Klasa* [Our Class]) – is being reflected upon.

The second part of the book, entitled *Bóg* [God], contains interpretations devoted to works that are crucial for various stages of the difficult relationship with God – from the dispute (*Walka Jakuba z aniołem* [Jacob's Fight with an Angel]), through the search for a way of reconciliation (*Konfesjonał* [Confessional]), to the difficult coexistence, the condition of which is the creation of a human image of God other than that of the Old Testament (*Śniadanie z Bogiem* [Breakfast with God]). The chapter which is focused on the text *Diabeł mój* [My Devil] presents elements of the previously discussed stages of struggle with God that occur within one song.

The third part is entitled *Inspiracje* [Inspirations] and presents selected examples of Kaczmarski's use of existential experience and existing texts of culture and their processing in a creative way. The chapter “*Sposób z refrenkiem*”, czyli o śpiewanej “historii literatury” [“A method with a chorus”, or about the sung “history of literature”], shows how Kaczmarski's artistic output can be written into various concepts of practicing the history of literature (in its popularizing

version). *Między muzą a schematem. O Testamencie '95* [Between muse and schema. On Testament '95] is an analysis of one genre, the will, as an example of what Kaczmarek can do with the existing genealogical model. In the chapter *Choroba twórcy – tworzywem tekstu* [Creator's Illness as the Material of the Text], the experience of disease is transformed into an artistic message, and the short text *Żydzi, masoni i (w zastępstwie cyklistów) bard* [Jews, Masons and (in place of cyclists) the bard] proves that the same experience can simultaneously be an inspiration for further attempts to influence society with a song.

The opponents change in Kaczmarek's works, but the permanent features of his artistic legacy are social, existential, creative resistance, defiance, standing in opposition to that which upsets and entering into a dialogue with that which inspires. The struggles that appear in these texts do not end with the death of the author; they constantly provoke new interpretations, and taking up new readings becomes part of other struggles – for the memory of Kaczmarek and his work, so susceptible to appropriation and simplification.

Keywords: Jacek Kaczmarek, bard, struggle, defiance, God

Непокорный Яцек Качмарский: борьба – избранные аспекты

Резюме

В книге анализируются избранные мотивы творчества Яцека Качмарского, которые, несмотря на разнообразие тематики и время создания произведений, можно трактовать как проявление борьбы – с политической системой, с Богом, с художественным и биографическим вдохновением. Подзаголовочный элемент «борьба – избранные аспекты» подчеркивает не только факт, что круг возможных для рассмотрения проблем остается открытым, но и то, что Качмарский намеренно вызывал такие разнообразные столкновения, как нельзя лучше соотносимые с идеей барда как контекстатора и бунтаря.

В первой части (*Система*) на примере рецепции текста *Стены* в центре анализа находятся обоснованность называния Качмарского бардом, а также различия между восприятием этого автора-исполнителя как барда и его трактовкой как выразителя идей только одного политического направления. После рассмотрения вопроса, связанного с тем, каким образом движение «Солидарность» сделало автора своим «голосом», обращается внимание на более изысканный способ его протеста против системы – благодаря использованию понятийной метафоры СИСТЕМА – это ШКОЛА (в частности, в таких текстах, как *Детский сад* и *Наш класс*).

Вторая часть книги, озаглавленная *Бог*, включает интерпретации, которые посвящены произведениям, ключевым для разных этапов трудных отношений с Богом – от спора (*Борьба Якуба с ангелом*), поисков способа примирения (*Конфессионал*), до непростого сосуществования, условием которого становится сотворение иного, чем ветхозаветный, человеческого образа Бога (*Завтрак с Богом*). В свою очередь, глава, в которой исследуется текст *Дьявол мой*, показывает элементы представленных ранее этапов борьбы с Богом, появляющихся в рамках одного произведения.

В третьей части, *Инспирации*, приводятся избранные примеры использования Качмарским экзистенциального опыта и существующих текстов культуры, а также их творческой переработки. Глава *«Способ с припевом»*, или *о песенной «истории литературы»* показывает, как можно вписать наследие этого автора в рамки разных литературоведческих концепций (в их популяризаторской версии). *Между музой и схемой. О Завете’95* – это ана-

лиз одного жанра, завета, как примера того, что Качмарский может совершить с устаревшим жанровым образцом. В главе *Болезнь барда как текстовая ткань* рассматривается то, как недуг приводит к его преобразованию в художественное послание, а короткий текст *Евреи, масоны и (как замена велосипедистам) бард* доказывает, что само переживание может одновременно стать вдохновением для очередных попыток влияния песни на общество.

В произведениях Качмарского меняются противники, но постоянные черты его художественного наследия – это общественное, экзистенциальное, творческое сопротивление, непокорность, протест против того, что мешает, и вхождение в диалог с тем, что вдохновляет. Борьба, которая появляется в этих текстах, не заканчивается вместе со смертью автора. Она до сих пор вызывает новые интерпретации, а очередное декодирование становится частью других сражений – за память о Качмарском и за его творчество, которое так легко поддается присвоению и упрощению.

Ключевые слова: Яцек Качмарский, бард, борьба, бунт, Бог

Projekt okładki: **Łukasz Kliś**
Redaktor: **Michał Noszczyk**
Korektor: **Adriana Szaforz**
Łamanie: **Marek Zagniński**

Copyright © 2020 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-3765-4
ISBN 978-83-226-3766-1
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawnictwo.us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 17,5. Ark. wyd. 15,5. Papier
offset. kl. III, 90 g. Cena 29,90 zł (w tym VAT)

Druk i oprawa: „TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław